

Suomen esihistoriallinen menneisyys ja sen arkeologinen kuva lappalaiskulttuurin tarjoamien analogioiden valossa

Arkeologia on siinä onnellisessa asemassa, että sen tutkimusmateriaali lisääntyy jatkuvasti, vieläpä nähtävästi kiihtyvällä nopeudella. Tämä on tutkimuksen kannalta erittäin positiivista, mutta se ei silti poista probleemaa, jonka eteen jokainen arkeologi joutuu: missä määrin menneisyyden arkeologinen kuva vastaa menneisyyden todellista kuvaa? Teoreettisesti katsoen me voimme käyttää arkeologisen menneisyyden kuvaan kaikki ne säilyneet jäljet, jotka ihmisen toiminta on maahan jättänyt. Mutta käytännössä meidän on tyydyttävä ainoastaan siihen osaan, joka on tutkimalla selvitetty, ja tällöinkin tietomme rajoittuu siihen, mitä on havaittu ja luotettavasti dokumentoitu. Todellisuuteen verrattuna menneisyyden arkeologinen kuva on siis varsin aukollinen. Tuon kuvan aukkoja arkeologit ovat pyrkineet täyttämään etsimällä aineistoa siitä menneisyydestä, joka yhä elää omassa tai naapurikulttuureissa: kielihistoriasta ja varsinkin perifeerisillä alueilla säilyneistä vanhoista kulttuuripiirteistä. Suomalaisen tutkimuksen näkökulmasta näyttää eritoten lappalaiskulttuuri sisältävän runsaasti aineksia, jotka ovat verrattavissa esihistorian eri aikakausilta tunnettuihin arkeologisiin ilmiöihin.

Yleisten analogioiden nojalla arvellaan, että Suomen alue olisi saanut ensimmäiset asukkaansa jääkauden loppuvaiheissa peuranmetsästäjistä, jotka arvattavasti seurasivat tundravyöhykkeen mukana pohjoiseen siirtyviä peuralaumoja. Metsähistorialliset tutkimukset osoittavat, että sillä Suomen itäisellä rajavyöhykkeellä, joka jään sulettua paljastui kuivaksi maaksi, on aluksi ollut vallalla tundrakasvillisuus ja siten edellytykset peuralaumojen toimeentulolle.¹ Otaksutuista peuranpyytäjistä

¹ Veikko Okko, Maaperä, Suomen geologia, toimittanut Kalervo Rankama, Helsinki 1964, s. 320—25.

ei kuitenkaan tunneta arkeologisia todisteita, elleivät sellaisiksi ole tulokittavissa Itä-Karjalan alueelta tunnetut kvartsisuinpaikat;² Askolan kulttuuriksi nimetyt Etelä-Suomen kvartsisuinpaikat ajoittuvat näet uusimpien tutkimusten mukaan vasta 6. vuosituhannelle ja kuuluvat siten ilmeisesti Suomusjärven kulttuuriin.³ Viimeksi mainittujen rannikkosijainti⁴ — myös ”Askolan kulttuurin” asuinpaikat sijaitsivat rannikolla — osoittaa, että kyseessä oli rannikolla elämiseen sopeutunut kalastajakulttuuri; tämän kalastustekniikan kehittyntä tasoa osoittaa Antrean Korpilahden kuuluisa verkkolöytö, joka voitaneen lukea Suomusjärven kulttuurin varhaisvaiheeseen ja joka ehkä jo vuoden 7000 tienoille ajoittuvana on vieläkin lajissaan maailman vanhin.⁵ Vaikka riistanpyynnillä olikin varmasti suuri osuus Suomusjärven kulttuurin ravinnonhankinnassa, ei kyseessä liene ollut peuranpyynti; peuranluita on tähänastisissa tutkimuksissa kulttuurin piirissä ainoastaan Saarijärven Tarvaalan asuinpaikalta.⁶ Asia on ymmärrettävä: 6. vuosituhannella, johon vanhimmat Suomusjärven kulttuurin asuinpaikat ajoittuvat, lämpenevän boreaalikauden mänty- ja koivumetsät eivät näytä tarjonneen peuroille kovinkaan suotuisia elinehtoja.⁷ Todisteena peuranmetsästäjistä ei voi pitää edes Antrean Korpilahden löytöä, vaikka se kuuluukin jo varhaiseen boreaaliaikaan; sen luu- ja sarviesineet on valmistettu pääasiassa hirvenluusta ja -sarvesta.⁸

Vaikka siis Suomen otaksuttu varhainen peuranmetsästäjäasutus on siis pelkkää arvelua, on syytä korostaa, että kolttalappalaisten poronhoito, mm. peuranmetsästys kesyjen houkutusporojen avulla, sisältää ilmeisesti vuosituhansien takaisia kulttuuripiirteitä. Tätä taustaa vasten saa Ville Luho Pihlputaalla tutkima ja julkaisema asuinpaikka erityistä merkitystä.⁹ Asuinpaikan rautainen nuolenkärki osoittaa, että muinaisjäännökset ovat pronssikauden jälkeiseltä ajalta, asbestinsekaisesta keramiikasta päätellen kenties kansainvaellusajalta. Näitä löytöjä merkittävämpi on eräs kaksihaarainen sarviesine, kuva 1, sillä se muistuttaa

² Ville Luho, Die Askola-Kultur, SMYA 57, s. 151.

³ Luho, Die Askola-Kultur, SMYA 57. Ari Siiriäinen, Über die Chronologie der steinzeitlichen Küstenwohnplätze Finnlands im Lichte der Uferschiebung, SM 1969. Siiriäinen, Studies relating to Shore Displacement and Stone Age Chronology in Finland, FM 1973, ks. viite 1.

⁴ Ks. viite 3, Siiriäinen. Luho, Die Suomusjärvi-Kultur, Die mittel- und spätmesolitische Zeit in Finnland, SMYA 66.

⁵ Sakari Pälä, Ein steinzeitlicher Moorfund bei Korpilahti im Kirchspiel Antrea, Län Viborg, SMYA XXVIII:1. Luho, SMYA 66, s. 25—33. Siiriäinen FM 1973, s. 11.

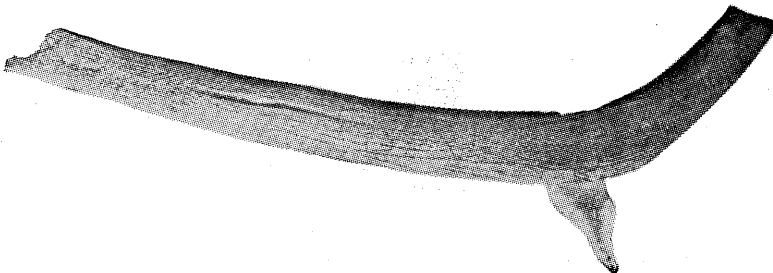
⁶ Ann Forstén, The Refuse Fauna of the Mesolithic Suomusjärvi Period in Finland, FM 1972.

⁷ Ks. viite 1.

⁸ Pälä, SMYA XXVIII:1, s. 11—14.

⁹ Luho, Riemenschneider, FM 1966.

Hampurin kulttuurin piiristä tunnettuja myöhäispaleoliittisia hihnanleikkureita, "Riemenschneider", kuva 2; samantapainen esine tunnetaan myös paljon vanhemmalta M'altan myöhäispaleoliittiselta asuinpaikalta Siperiasta, kuten Luho on todennut. Koska löytöpaikka on satojen kilometrien päässä Etelä- ja Länsi-Suomen kiinteätä asutusta osoittavista kalmistoista ja koska sen muinaisjäännökset ja keramiikka eroavat viimeksi mainitun alueen vastaavista muinaisjäännöksistä, Luho on päätellyt asuinpaikan kuuluneen pyyntiväestölle, todennäköisesti lappalaisille.

Kuvat 1. ja 2. Ylhäällä Pihtiputaan Majakaarten "hihnanleikkuri" ("Riemenschneider"), alhaalla piiterällä varustettu hihnanleikkuri Hampurin lähöstöltä Meiendorfin löydöstä. Kuva 1. Ville Luho, kuva 2. A. Rustin mukaan.

Ällistyttävä löytö herättää kysymyksen, voiko kyseessä olla paleoliittiselta ajalta juontuva muoto, ts. voiko tällainen esinemuoto säilyä lähes muuttumattomana yli kymmenen tuhannen vuoden ajan. Ajatus tuntuu uskomattomalta, mutta kun muistetaan, että myös väälliset luuharppuunat säilyvät käytännössä myöhäispaleoliittisesta Magdalénien-kulttuurista kivikauden lopulle, sitä täytyy pitää mahdollisena, eritoten lappalaisten keskuudessa, kulttuurissa, jossa peuranpyynnillä on ollut tärkeä sija. Jos muodon paleoliittisen alkuperän mahdollisuus myönnetään, jää kuitenkin arkeologinen arvoitus: onko muoto läntistä vai itäistä perua? Ensimmäinen vaihtoehto tuntuu nykyisin tunnetun aineiston nojalla luonnollisemmalta: lappalaiset voivat osaksi olla Skandinaviaan etelästä siirtyneiden peuranmetsästäjien jälkeläisiä tai he ovat voineet lainata kyseisen esinemuodon näiltä.¹⁰ Esine ei siis välttämättä todista Suomen varhaisesta peuranmetsästäjäasuksesta.

Lappalaisten nykypäiviin säilyttämän keilamaisen asunomuodon, kodan, on Sakari Pälsi yksityiskohtaisin vertailuin yhdistänyt Suomen kivikautisten asuinpaikkojen asunonjäännöksiin. Urjalan Palomäen asuinpaikalla tutkimansa nelikulmisen lieden Pälsi yhdisti jo 1913 lappalaiskotien nelikulmisiin liesiin, joiden muoto johtuu niitä ympäröivistä puukehyksistä,¹¹ asuinpaikkojen pyöreitä liesiä hän piti ulkoliesinä. Kun Palomäen asuinpaikka kuuluu jo varhaiskampakeraamiseen aikaan, näyttää lappalaiskodan sisäinen jako eri osastoihin säilyttävän viisi ja puoli — kuusi vuosituhatta vanhaa perinnettä. Kodan varsinaiseen klassiseksi tunnustettuun rekonstruointiin Pälsi pääsi kuitenkin vasta Räisälän Pitkäjärvellä, Karjalan kannaksella tutkimansa asunonjäännöksen ja lappalaiskotien nojalla, kuvat 3 ja 4.¹² Sen keraamiikka kuuluu myöhäiskivikautiseen Pöljän tyyppiin¹³ ja ajoittuu joko kolmannen vuosituhannen lopulle tai toisen alkuun, mutta itse asunotyyppin historia ulottuu Suomessa jo 6. vuosituhatkalle, kuten Luhon Pohjois-Satakunnassa tutkimat Honkajoen Lauhalan kodanjäännökseksi tulkitut paalunreiät osoittavat.¹⁴

Erittäin merkittävän analogian Suomen kivikautisen pyyntiväestön kannalta tarjoaa Petsamon alueen kolttalappalaisten elinkeino- ja yhteiskuntarakente. Suonikylän (Suenjel) kalastajakolttien olot säilyivät näet jokseenkin muuttumattomina aina toiseen maailmansotaan asti, niin että niistä on käytettävissä yksityiskohtaisia selvityksiä. Kylällä oli

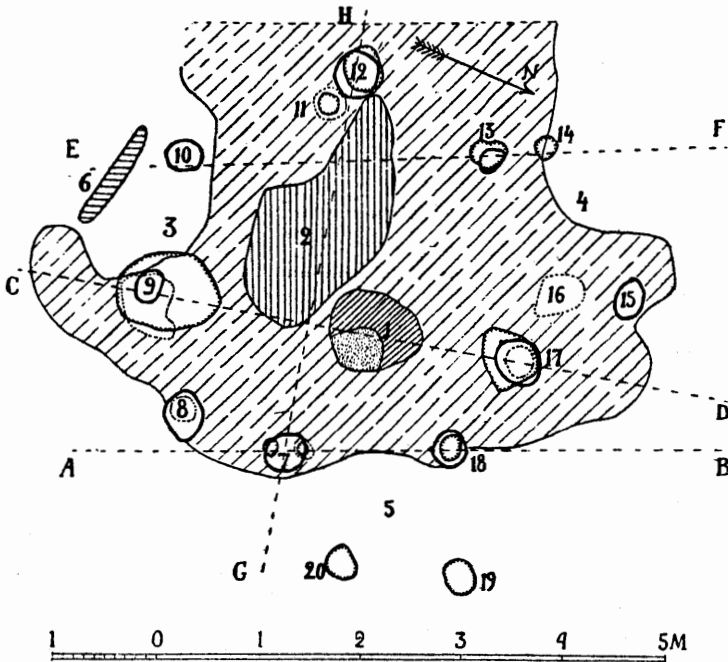
¹⁰ Esim. Märten Stenberger, *Det forntida Sverige*, Stockholm 1964, s. 26—29.

¹¹ Pälsi, Palomäen kivikautinen asuinpaikka Urjalassa, SM—FM 1913.

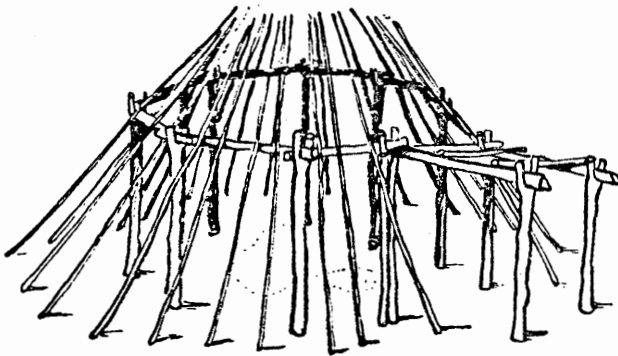
¹² Pälsi, Kaivaus Pitkäjärven kivikautisella asuinpaikalla Räisälässä v. 1915, SM 1918.

¹³ Torsten Edgren, *Jysmä i Idensalmi*, FM 1963.

¹⁴ Luho, SMYA 66, s. 76—78, taulu XXV.

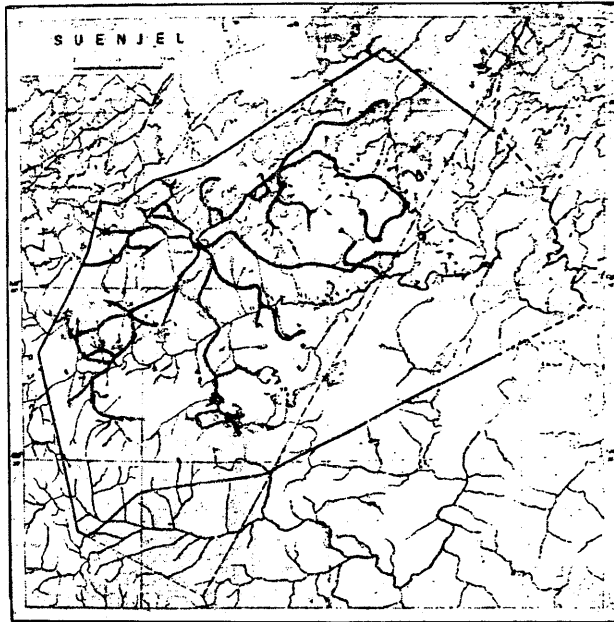

Kuva 3. Sakari Pälsin kartta Räisälän Pitkäjärven kodanpohjasta. Merkkien selitykset Pälsin mukaan: 1 tulisija, 2 otaksuttu makuupaikka, jota tässä kirjoituksessa on otaksuttu haudaksi, 3 ja 4 säilytyspaikkoja (joiden alueelta ei maa ollut värjäytynyt samalla tavalla kuin muussa kodanpohjassa), 5 eteinen, 6 savea, 7—20 paalunreikiä (oikeammin humuksen ja kulttuurimaan täyttimiä kuopanjälkiä).

Kuva 4. Pitkäjärven koto Pälsin rekonstruktion mukaan.

omistuksessaan n. 120 km:n mittainen, n. 80 km leveä erämaa, jonka keskuksena oli yhteinen talvikylä.¹⁵ Sieltä perheet kesäajaksi hajaantuivat kukin omille pyyntireiteilleen, joiden pituus saattoi nousta 50 kilometriin; reittien varsilla oli apajapaikkoja, jotka tarjosivat saalista eri aikoina ja saivat perheet muuttamaan pyyntipaikalta toiselle, ks. kuva 5. Vaikkakin kolttien talousjärjestelmään sisältyi myös poronhoito, joka antoi sille erikoispiirteensä, on ilmeistä, että tällainen systeemi vastaa tietyissä määrin Suomessa kivikaudella, suuressa osassa sisämaata myös pronssikaudella ja rautakaudella vallinnutta. Luultavasti pyyntikulttuurin väestö joutui myös etelämpänä vaihtamaan asuinpaikkojaan luonnon tarjoamien edellytysten mukaan, mikäli asuinpaikka ei sijainnut niin edullisesti, että siltä käsin saattoi hankkia elannon koko vuoden ympäri. Varmastikaan asuinpaikkoja ei vaihdettu satunnaisesti harhailleen, vaan luonnonympäristön tarkan tuntemisen nojalla; jo kivikauden perheillä lienee ollut omat reviirinsä.

Kuva 5. Petsamon Suonikylän alue. Talvikylä mustien viivojen yhdyspisteessä, perheiden kesäreitit osoitettu viivoiin. Karl Nickulin mukaan.

¹⁵ T. I. Itkonen, Suomen lappalaiset II, Porvoo/Helsinki 1948, s. 236—245. Karl Nickul, Saamelaiset kansana ja kansalaisina, Helsinki 1970, s. 17—110.

Edellä kuvattu systeemi sopinee eritoten sisämaan asutukseen, joskin on hyvin mahdollista, että runsastuottoisimpien järvien rannoilla tai hyvien lohikoskien niskalla asuttiin ehkä sielläkin suhteellisen kiinteästi. Sen sijaan meren rannoilla, joilla toimeentulomahdollisuudet lienevät olleet parhaat, voitiin ehkä kesäisin asua asuinsijaa muuttamatta; osaksi tästä seikasta johtunee, että rannikon kesäasuinpaikoilla kulttuurikerrokset muodostuivat voimakkaiksi ja laajoiksi, mutta tätä edisti myös se, että asuinpaikoiksi etsittiin tasaisia, kivettömiä tai niukkakivisiä alueita, joilla jaloissa mylläytyvä rantahiekka helposti muodostui kulttuurikerrokseksi. Voimakkaat kulttuurikerrokset ovat tietysti helposti havaittavissa, mistä seuraa, että tutkimus on kohdistanut huomionsa juuri merenranta-asuinpaikkoihin. Niiden nojalla luotu kivikauden kuva on varmasti edustava, mutta voidaan epäillä, että sisämaan asutus ei näistä syistä esiinny sillä painolla, joka sillä todennäköisesti on kivikaudellakin ollut. Sikäli kolttalappalaisten analogia pätee kuitenkin myös merenranta-asutukseen, että tämänkin oli ilmeisesti syksyisin vetäydyttävä varsinaisilta rantahiekoilta. Tutkimus ei ole kuitenkaan kyennyt tähän mennessä selvittämään, missä rannikon pyyntiväestö talvisin majaili. Syyt ovat ilmeiset: ruohottuneeseen ja suureksi osaksi jäätyneeseen kamaraan ei muodostunut yhtä helposti kulttuurikerrosta, eikä talvisin ehkä myöskään isketty ja hiottu teriä samassa määrin kuin kesällä — kivimateriaali oli ainakin sydäntalven aikaan lumen peitossa — eikä saviastianakaan liene talvisin poltettu, koska savi oli joko jäässä tai ainakin kuivui paljon hitaammin kuin kesällä; näin talviasuinpaikoille ei liene sanottavasti muodostunut asumisesta todistavaa säilyvää ainesta, ja ne orgaaniset jätteet, joita tietysti jäi, olivat maan pinnassa tuhoutumiselle paljon alttiimpia kuin kulttuurikerrokseen hautautuneina. Tutkijain ulottuvilla ovat siis pääasiassa kesäasuinpaikat. Tuskin on kuitenkaan tarvis ajatella, että rannoilta oli vetäydyttävä kauas: riittävä tuulensuoja saatiin jo rantametsikön takaa, ja sitä paitsi kevättalvisella hylkeenpyynnillä oli ravinnonhankinnasta suuri osuus.¹⁶

Sama monikerroksisuus, jota voidaan todeta lappalaisten esineellisessä kulttuurissa, leimaa myös heidän uskontoaan. Sen vanhimpiin kerrostumiin kuulunee noituus, šamanismi, joka koko pohjoiseen Euraasiaan levinneenä ja kielihistoriallistenkin perusteiden mukaan palautunee kauas kivikautteen. Kalliomaalauksissa, esim. Ristiinan Astuvansalmella¹⁷, esiintyvät sarvipäiset ihmishahmot, ks. kuva 6, jotka

¹⁶ Melkein kaikilla Suomesjärven kulttuurin asuinpaikoilla rannikolla esiintyy hylkeenluita: ks. Forstén, FM 1972. Oulujoen ja Närpiön hyljelöydöt todistavat pyynnistä merenjäällä: Jorma Leppäaho, Närpiön ja Oulujoen kivikauden hyljelöydöt, SM 1936.

¹⁷ Pekka Sarvas, Die Felsmalerei von Astuvansalmi, SM 1969.

ajoittuvat myöhäiskampakeraamiselta ajalta pronssikauteen ulottuvalle periodille, on tulkittu šamaaninkuviksi.¹⁸ Suoranaisia esineellisiä todisteita lappalaisnoidista tai noitarummuista on kuitenkin vasta 1600-luvulle ajoittuvista ja myöhemmistä esineellisistä haudoista.¹⁹ Viimeksi mainittuihin sisältyvät karhunhammaskoristeet tai -amuletit saavat vertauskohtansa Suomen viikinkiaikaisista karhunhammasriipuksista ja niiden pronssisista jäljitelmistä.²⁰

Kuva 6. Šamaaneiksi tulkittuja sarvipäisiä olentoja Ristiinan Astuvansalmen kalliomaalauksessa. 1:15. Pekka Sarvaan mukaan.

Arkeologisesti erityisen kiintoisia ovat lappalaisten hautaustavat ja niihin liittyvät uskomukset, sillä niihin näyttää sisältyvän eri-ikäisiä perinteitä. Eräille näistä voidaan osoittaa etelämpää arkeologisia rinnakkaisilmiöitä. Niinpä on tuskin epäilystä siitä, ettei inarinlappalaisilta tunnettu tapa panna vainajan suuhun kupariraha²¹ palautuisi viime kädessä välimereläiseen kulttuuriperintöön. Vaikka kyseistä rahaa nimitetäänkin päivätaalaksi, on jokseenkin selvää, että sen lähtökohtana on Kharonin obolus. Voiko se olla lappalaisten keskuudessa jo esikristillis-

¹⁸ Jacob Ozols, *Der gehörnte Schamanentyp*, FM 1973.

¹⁹ Itkonen, *Suomen lappalaiset II*, s. 337–38, 350–51.

²⁰ Ella Kivikoski, *Die Eisenzeit Finnlands*, Helsinki 1973, kuvat 801–02 selityksineen.

²¹ Itkonen, *Suomen lappalaiset II*, s. 353.

tä perua? Kharonin rahasta vainajan suuhun tai käteen pantuna on todisteita kelttiläisalueilta jo esiroomalaiselta ajalta, germaanien ja slaavien keskuudesta roomalais- tai kansainvaellusajalta; slaavilaisilla tapa tunnetaan harvinaisena vielä varhaiselta keskiajalta.²² Tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että nuoremmalla roomalaisajalla entisen Itä-Preussin alueen haudoissa esiintyy roomalaisia kuparirahoja hyvin runsaasti;²³ kun ne puuttuvat samaan aikaan Weikselin varren kalmistoista, kyseessä on ilmeisesti hautaustapojen erilaisuus,²⁴ joka ehkä selittyy otaksumalla, että muinaispreussilaiset panivat hautaan kuparikolikon Kharonin lauttamaksuksi. Sama tapa leviää pohjoisessa Latvian eteläosiin,²⁵ ja Suomessakin tunnetaan roomalainen kupariraha hautalöytönä nuoremmalta roomalaisajalta Sauvon Finskilästä ja Uudenkaarlepyyn Helgabackenilta;²⁶ ovatko rahat todella Kharonin oboluksia, ei ole suomalaisen materiaalin perusteella ratkaistavissa. Mutta vaikka tällainen selitys sinänsä houkuttelee, on ilmeistä, että tapa on Suomessa ollut rautakaudella niin harvinainen, että se on tuskin voinut silloin lainautua lappalaisille, ja samaa on otaksuttava varmasti myös Skandinavian ja Karjalan osalta. Vainajan suuhun pannun rahan täytynee siis lappalaisilla olla paljon myöhempää lainaa; se esiintyykin Suomessa 1300-luvulla, kuten Pyhän Olavin luostarin löydöt Turussa osoittavat, ja samasta tavasta on myöhäisiä tietoja Pohjois-Savosta.²⁷ Kristillisen kirkon piirissä Kharonin raha muuttui Pietarille annettavaksi maksuksi ja sellaisena lappalaiset sen ilmeisesti omaksuivat. Vaikka kyseiselle lappalaiskulttuurin piirteelle onkin siis esihistoriallisia vertauskohtia, ei näitä saa yhdistää liian suoraviivaisesti.

Tämä havainto johtaa kysymään, onko lappalaisten muillakaan hautaustavoilla todellista yhteyttä niihin yllättäviin paralleeleihin, joita niille voidaan esihistoriallisesta aineistosta esittää. Tarkoitin erityisesti tapaa haudata vainaja kotaan, omaan asuntoonsa, johon lappalaisten perimätieto viittaa. Tämä tapa saa näet vuosituhansien takaisia vastineita Itämeren kampakeraamisesta kulttuuripiiristä. Näistä parhaiten tunnettuja ovat Nina Gurinan Riigikülässä tutkimat kaksi kodanjännöstä, joiden alueelta paljastui ruumishauta, toisesta aikuisen, toisesta

²² Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas I*, "Charonsmünze".

²³ Sture Bolin, *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, Lund 1926, s. 148—.

²⁴ Hans Jürgen Eggers, *Einführung in die Vorgeschichte*, München 1959, s. 278—82.

²⁵ H. Moora, *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. II*, Tartu 1938, s. 578—86.

²⁶ Kivikoski, *Die Eisenzeit Finnlands*, kuva 37 selityksineen.

²⁷ Nils Cleve, "Grav och gravskik", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid V*, Helsingfors 1960.

lapsen.²⁸ Asuinpaikalla on runsaasti sekä tyypillistä kampakeramiikkaa että sitä vanhempaa narvankeramiikkaa, ja koska ensin mainittu Ari Siiriäisen hyvin perustellun kronologian mukaan ajoittuu Suomessa ja kaiketi muuallakin Itämeren piirissä aikaan n. 3350—2800, on haudat ilmeisesti ajoitettava 4. vuosituhannelle.²⁹ Lisäksi on mahdollista, että hautaus asuinpaikoille, josta Virossa on kampakeraamisena aikana hyviä esimerkkejä (Tamula; Valma), on tapahtunut kota-rakennusten pohjille, kuten L. Jaanits on otaksunut, vaikkei tästä olekaan sellaisia todisteita kuin Riigiküla I:ssä.³⁰

Asuinpaikoille hautaaminen on ollut kampakeraamisena aikana yleistä myös Suomessa ja Karjalassa, vaikeivät vainajien luut ole happeamassa maaperässä säilyneet.³¹ Useimmissa tapauksissa Suomessa ei kuitenkaan ole todettu hautoihin liittyvien maanpäällisten rakenteiden merkkejä. Poikkeuksen tekee Ville Luhon tutkimia ja julkaisema Kokemäen Pispan tyyppiskampakeraaminen asuinpaikka.³² Siltä näet paljastui kaksi punamultahautaa (I—II) 6,75 m:n mittaisen, 2—4 m leveän asuntokuopan alueelta; haudat olivat esineettömiä, mutta erottuivat ympäristöstään sisältämänsä okran vuoksi — okran sirottaminen hautakuoppaan on Suomessa yleistä kampakeraamisena aikana, mutta tunnetaan jo tätä edeltävän Suomensjärven kulttuurin piiristä.³³ Hauta I oli 2,15 m pitkä, 1 m leveä, sen itäpuolella sijainnut hauta II oli halkaisijaltaan 0,6—0,9 m laaja. Asuinkuopan kummassakin päässä oli pystypaalun jälki, mistä päätellen kyseessä ei ollut kota, vaan jonkinlainen harjallinen rakennus. Samalta asuinpaikalta paljastui runsaasti muitakin punamultahautoja, mutta vain viisi niistä sijaitsi todettavien asunnonjäännösten yhteydessä. Haudat III—VI oli kaivettu 3,5 m:n pituisen, 3 m:n levyisen asuinkuoppa 2:n alueelle, joten kyseessä näyttäisi olleen todellinen sukuhauta. Haudassa V oli antimena pieni kourutaltta, muut olivat antimettomia. Tässäkään tapauksessa ei asuntona näytä olleen kota, vaan kaiketi harjakatolla suojattu hiukan maahan syvennetty suoja. Myös asuntokuoppa 4 sisälsi punamultahaudan; antimena viimeksi mainitussa oli liuskeesta tehty koukunvarsi.

²⁸ N. N. Gurina, Die archäologischen Forschungen in Ost-Karelien und im Leningrader Bezirk in den Jahren 1948—1957, FM 1958 ja saman tekijän Iz istorii drevnih plemen zapannyh oblastei SSSR. Materialy i issledovanija po arheologii SSSR 144, s. 21—30.

²⁹ Siiriäinen, SM 1969. Siiriäinen, FM 1973.

³⁰ L. Jaanits, Neue Gräberfunde auf dem spätneolitischen Wohnplatz Tamula in Estland, SMYA 58. Jaanits, Über die Ergebnisse der Steinzeitforschung in Sowjetestland, FM 1965.

³¹ Edgren, Kolmhaara-gravarna, FM 1969. Edgren, Jäkärälä-gruppen, SMYA 64, s. 17—49, 57—62, 90—106.

³² Luho, Kokemäen Pispan kivikautinen asuinpaikka, SM 1961.

³³ Luho, SMYA 66, s. 104.

Muita yhtä selvästi asuntoihin liittyviä punamultahautoja ei Suomesta tunneta. Sen sijaan on mahdollista, että Sakari Pälsin Räisälän Pitkäjärvellä kaivama tunnettu kodanjäännös olisi sisältänyt yhden tai useampia hautauksia.³⁴ Kodanpohjasta löydettiin näet tavanomaisten asuinpaikkalöytöjen ohella runsaasti piesineitä, joita on kyllä asuinpaikoillakin, mutta erityisen lukuisasti kampakeraamisissa haudoissa, ja mikä tärkeämpää, meripihkakoruja, jotka ovat asuinpaikoilla harvinaisia mutta haudoissa yleisiä. Haudan tai hautojen olemassaoloon viittanevat kodanpohjalta talteen otetut punamultakoostumat, jotka ovat kampakeraamisten hautojen tyypillisin tunnusmerkki. Pälsi, vaikka olikin varsin huolellinen ja taitava kenttätutkija, ei kuitenkaan kaivausraportissaan mainitse haudoista, mutta asia on sikäli ymmärrettävissä, ettei kampakeraamisia hautoja tuohon aikaan vielä tunnettu. Mikäli siis Pitkäjärven kota on todella sisältänyt hautauksen tai hautauksia, se olisi ollut samanlainen asuntohauta kuin Riigiküla I:ssä tutkittu.

Tämä mahdollisuus avaa kiintoisan perspektiivin: jos vainajan kota on varta vasten jätetty haudaksi, saatamme ymmärtää, minkä vuoksi sen merkit, kuten myös Riigiküla I:ssä ja Pispassa, ovat säilyneet rikkoutumatta, vaikka ne sijaitsivat arkielämän piirissä asuinpaikalla: kota tai harjatelta on saanut lahota paikoilleen, jolloin sen paalunriiät ovat luonnollisella tavalla täyttyneet. Tälle ilmiölle löytyy jälleen kiintoisia vertauskohtia lappalaisten piiristä. Suuressa teoksessaan Suomen lappalaiset I—II T. I. Itkonen kertoo,³⁵ että lappalaiskota hylätään sen asukkaan, eritoten isännän tai emännän kuoltua, mistä kertoo myös sananparsi ”tuleton kota on kuin vainajan kota”. Uusi kota rakennetaan edellisen läheisyyteen eteläpuolelle, ”sillä vainajia ei saa häiritä”. Tällaiseen autioon kotaan liittyi monia käyttäytymisohjeita. Jos vanhaan kotasijaan kasvaa puita (vainajan puita), ei niitä saa hakata; sellaisista koivuista ei sovi myöskään ottaa tuohta tai mahlaa, ”ei saa suututtaa vainajia”. Jos matkalla keittää kahvia tai aterioi vanhalla liedellä tai kotasijalla, pysyy sovinnossa vainajan kanssa. Jos mukana on lapsi, kysytään häneltä ennen syöntiä: ”Kenen nimeen siunaat ruoan?” ”Esi-isän nimeen.” ”Kenen vielä?” ”Jumalan.” Tällaiset piirteet selittyvät ilmeisesti vain, jos otaksutaan, että kotaan hautaaminen on lappalaisten keskuudessa ollut aikaisemmin yleistä. Vainajan kodan hylkääminen selittynee jäänteeksi asuntohautaustavasta, jota tietyiltä osin noudatettiin senkin jälkeen kun vainajat jo oli alettu haudata kristilliseen kirkkomaahan. Tällaisiin rinnakkaisuuksiin viitaten voidaan pitää todennäköi-

³⁴ Pälsi, Kaivaus Pitkäjärven kivikautisella asuinpaikalla Räisälässä v. 1915, SM 1918. Suomen Kansallismuseo 6939.

³⁵ Itkonen, Suomen lappalaiset II, s. 349—59, 377.

senä, että lappalaisten hautaustraditio todella säilyttää piirteitä, joiden historiaa voidaan seurata ainakin viiden vuosituhannen taakse. Ei siis liene liian uskallettua käyttää lappalaiskulttuuria tältäkin osin menneisyiden arkeologisen kuvan tietynlaisena rekonstruktio mallina.

UNTO SALO: Finnlands prähistorische Vergangenheit und ihr archäologisches Bild im Lichte analoger Erscheinungen in der lappischen Kultur

Ein mittels archäologischer Befunde zu rekonstruierendes Bild der Vergangenheit gestaltet sich naturgemäss lückenhaft. Deshalb dienen seit je periphere Kulturen — in Finnland besonders die lappische — als eine Art Rekonstruktionsmodell. Der Aufsatz behandelt einige Bereiche aus der lappischen Kultur der Gegenwart, zu denen archäologische Entsprechungen aufgezeigt werden können.

Die Anfänge der Rentierjagd bei den Lappen reichen vermutlich bis in die spätpaläolithische Zeit zurück. Zeugnis davon scheint ein Horngegenstand zu geben (Abb. 1), der stark an den sogen. Riemenschneider der Hamburger Kultur erinnert, jedoch erst aus der Eisenzeit stammt. Seine Form könnten ihm die Rentierjäger gegeben haben, die um die Zeit der Eisschmelze in Nordskandinavien siedelten, denn die Rentierjagd ist wahrscheinlich in der ältesten Kultur Süd- und Mittelfinnlands, im Bereich der Suomusjärvi-Kultur nicht geübt worden.

Als erster in Finnland verglich Sakari Pälsi den kammkeramischen Rechteckherd mit dem Kastenherd der Lappenzelte. Er schuf auch mithilfe von Pfahlresten und den heutigen Lappenzelten die klassische Rekonstruktion des steinzeitlichen Lappenzelts (Abb. 3 u. 4). Im alljährlichen Umzug der Suonikylä-Skolten (Petsamo) von ihren Winterquartieren zu den Sommerwohnplätzen in nächster Nähe der Fischgründe (Abb. 5) scheint noch die steinzeitliche Lebensweise fortzuleben. In der Steinzeit waren die Küstenwohnplätze winters nicht bewohnbar, wenn man auch keine eigentlichen Winterwohnplätze aus jener Zeit kennt.

Die Aufteilung eines Skoltendorfes von heute lässt darauf schliessen, dass schon in den steinzeitlichen Jägerkulturen jede Familie ihr eigenes Revier besass.

Man hat vermutet, dass die gehörnten Menschengestalten der Felsmalereien (Abb. 6) Schamanen darstellen und sich infolgedessen mit den Zauberern der lappischen Kultur vergleichen liessen. Der *päivätaala* (Tagestaler) aber, den die Lappen ihren Toten beigaben, kann nicht als unmittelbar prähistorischer Zug betrachtet werden; vielmehr handelt es sich dabei um den Petruspfennig, der freilich seinerseits auf das Fährgeld Charons zurückzuführen ist. In lappischen Bräuchen und Ausdrücken stecken zahlreiche Hinweise darauf, dass die Toten in vorchristlicher Zeit unter ihrem Zelt begraben wurden, und weil in Finnland Ähnliches aus der spätkammkeramischen, in Estland aus der typisch kammkeramischen Zeit bekannt ist, scheint die lappische Kultur in diesem Fall zu der über fünf Jahrtausende zurückliegenden kammkeramischen Epoche eine Analogie zu bieten.